

Pavlo Makov „Nessun dorma”
tekst kuratorski: Mateusz Dąbrowski

Pavlo Makov jest artystą z Charkowa. Od trzydziestu lat tworzy struktury urbanistyczno-biologiczne, parafrazując społeczne i cywilizacyjne zależności, relatywizując znaczenia i symbole kulturowe i tożsamościowe. Z biegiem czasu owe znaczenia wyrwały się z ograniczającego kontekstu wschodnioeuropejskiej metropolii i stały się symbolem wyjałowienia i wyczerpania Zachodu. W obliczu przemian politycznych, następnie pandemii, a teraz wojny twórczość Makova zaczęła reprezentować niezwykle dzisiaj aktualną akumulację wyczerpania.

Artysta często powraca do prac tworzonych przed laty, a następnie modyfikuje je lub uzupełnia, dzięki czemu obraz nabiera nowych znaczeń i stanowi zapis procesu zmian – społecznych, polityczno-gospodarczych, zmian, które doprowadziły do globalnego wyczerpania demokratycznego świata. Na początku swojej drogi twórczej, w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, po rozpadzie Związku Radzieckiego, Makov interesował się kwestią kształtującej się niepodległości swojego kraju i krystalizującej się tożsamości kulturowej. Na początku XXI wieku zdał sobie sprawę, że obrazy, które tworzy, mają szerszy, globalny kontekst, co podkreślał w naszej rozmowie:

„W latach 90. moja praca była ściśle związana z ideą „Miejsca” i w tamtym czasie koncentrowała się na kwestiach lokalnych, choć później moje podejście uległo zmianie, przecież ostatecznie wszyscy żyjemy w jednym „Miejscu”, które staje się coraz mniejsze. A wszystkie problemy i tragedie w lokalnym środowisku są zależne od tego, co dzieje się w naszym globalnym „Miejscu”, i nie ma sposobu, byśmy mogli się od tego oddzielić”.

W jego twórczości zawiera się problem ogółu, pytania o człowieczeństwo i etykę. Artysta stawia pytania odnośnie do panujących zasad i metod postępowania, o relacje społeczne i między-państwowe, mające konsekwencje w poszanowaniu praw demokratycznych i praw człowieka. Jednocześnie podejmuje tematy lęku, marginalizacji i instrumentalnego traktowania człowieka.

Pavlo Makov jest grafikiem „warsztatowym”, wykorzystującym tradycyjną technikę wklęsłodruku na papierze, łącząc ją z rysunkiem, wykorzystuje też kolor, używając do tego kredek i ołówka. W swoich pracach tworzy charakterystyczny motyw planu miasta, przypominający mapy urbanistyczne albo rzuty ogrodów francuskich.

Struktura urbanistyczna jest dla Makova punktem odniesienia. W niej wszystko się wydarza. Jest to przestrzeń zorganizowana i zazwyczaj uporządkowana, zawiera uszeregowane skupiska domów lub kamienic, czasem zwielokrotnione. Są to niewielkie elementy stanowiące części większych modułów, z których buduje kompozycje. Niektóre z jego prac są bogato zagęszczone, wypełnione obiektami, jak: budynki i części infrastruktury, drogi, maszyny, rośliny i elementy pejzażu. Artysta lubi wykorzystywać całą powierzchnię obrazu, różnicując skalę użytych obiektów, trochę jak w wizji dystopijnego świata Boscha, próbując zawrzeć wszystko co nadaje emocjonalny i symboliczny wymiar jego wizji rzeczywistości. O swoim procesie twórczym mówi: „Jestem uzależniony od przetwarzania obrazów, ciągle coś dodaję, trudno jest mi przestać, obsesyjnie zagęszczam, tworząc w efekcie kompozycje horror vacui. Tworzę i pracuję na bieżąco z tym, co się dzieje teraz”.

Ekspozycja

Ekspozycja została podzielona na dwie przestrzenie. W pierwszej prezentujemy projekt „ДО ПО” (co po ukraińsku oznacza „przed” i „po”) składa się z trzech elementów: zeszytu, eksponowanego w stojącej gablocie; wielkoformatowej, leżącej grafiki oraz rozkładówek książki wyświetlanych z projektora. W drugim pomieszczeniu prezentowane są prace łączone, których głównym trzonem są „rysunko-grafiki” z serii „Abracadabra”.

Projekt „ДО ПО” odnosi się do poszukiwania alternatywnej drogi w kontekście niezmiennego „tu i teraz”. Artysta posługuje się alegorią miasta opartą na refleksji nad czasem i doświadczeniami. Przygląda się procesowi zmian zachodzących w urbanistycznej przestrzeni oraz zmian w znaczeniu globalnym, które człowiek – jednostka może jedynie obserwować i na które ma ograniczony wpływ. Podczas naszej rozmowy, Makov zwracał uwagę na to, że sam tytuł projektu „ДО ПО” zawiera ukrytą wskazówkę – „nie ma już przeszłości ani przyszłości, nasze wysiłki cywilizacyjne w rezultacie wprowadzają nas w niejasną, a nawet wrogą wieczność – TERAZ”. Dla artysty kluczowy jest stan i przeświadczenie, że „tu i teraz” jest de facto niezienne, a decyzje i wyzwania obranej przez nas drogi determinują wszystko, co wydarzy się w najbliższej przyszłości.

Książka

Kluczowa w projekcie „ДО ПО” jest książka, której rozkładówki wyświetlane są z projektora – łącząca wektorowe rysunki z notatnika z elementami mapy miasta. Podczas naszego spotkania Artysta wspominał, że podczas pracy nad książką, w latach 2017–2019, czuł „zawieranie” zmysłów i tylko to chciał wówczas wyrazić. Wszystkie znaczenia czy symbole, których użył w tamtym czasie, zostały podjęte wyłącznie na podstawie odczuć i intuicji, bez wyraźnej próby ich uzasadnienia. Wszystkie uzasadnienia, wyjaśnienia i opisy może zrobić dopiero w książce, po upływie trzech lat.

Każdy obraz w ostatecznej, książkowej wersji to zderzenie dwóch sprzecznych ze sobą narracji, zobrazowanych w wielkoformatowej grafice i notatniku. To zapis podróży, albo metaforyczny kod do znalezienia metody wyjścia z „TERAZ”. Artysta wyjaśnia, że podróż, którą odbywamy, jest konieczna, aby zrozumieć nasze alternatywne ścieżki rozwiązania umożliwiającego nasze dalsze życie na Ziemi, która nagle stała się niewiarygodnie mała i krucha. Wybrana droga – mówi Makov – może dać nam szansę na utrzymanie naszej cywilizacji.

Dlatego cały „krajobraz” książki, którą możemy oglądać, wyświetlany na ścianie galerii, wszystkie domy i symbole, są połączone jedną linią – „drogą”. Dwie sąsiadujące ze sobą strony to dwie sprzeczności, dwa typy naszego podejścia do możliwej przyszłości, które napotkaliśmy na naszej drodze. Są to miasta, a raczej plany miast, narysowane dwoma różnymi metodami, skonfrontowane ze sobą i połączone linią podczas „podróży” od pierwszej do ostatniej strony. Pierwsza metoda to fragmenty – „dystrykty” wyabstrahowane z dużego planu miasta, opartego na 64 dzielnicach, gdzie każda z nich wizualnie odpowiada jednemu z 64 symboli chińskiej „Yijing”* („Księga przemian”).

Wszystkie 64 „dystrykty” intencyjnie wyglądają podobnie, ponieważ mają ilustrować jedną z naszych przyszłych możliwości, w której wszystkie ewentualne i praw-dopodobne zmiany są już przesądzone, opisane i policzone, a całkowity porządek i kontrola nad sytuacją stabilności jest możliwa tylko za cenę wolności.

Drugą metodą obrazowania są przetworzone rysunki z notatnika. Ręcznie rysowany notatnik z rysunkami różnych rzeczywistych i wymagowanych miejsc jest drugim niezależnym obiektem w instalacji projektu „ДО ПО”. Autor tak definiuje swój przekaz: „Rysunek opiera się na trudnym do opisanego chaosie, w którym stabilność nie istnieje, a wolność nie zawsze daje nam szansę na zbudowanie czegoś, czego naprawdę chcemy. Ale nadal możemy wykorzystać naszą kreatywność, aby przynajmniej spróbować iść dalej.”

Wszystkie odręczne rysunki z notatnika, a także elementy wielkoformatowej, wklęsłodrukowej grafiki zostały narysowane wektorowo, a następnie wkomponowane w strukturę książki, dzięki czemu zyskały nowy kontekst. Warto wspomnieć, dlaczego Artysta przeniósł notatnikowe rysunki i fragmenty grafiki do estetyki wektorowej. Chciał mianowicie uniknąć szczególnej niepowtarzalności rękodzieła, które zawsze odzwierciedla ekspresję autora. Zależało mu na tym, aby docelowe obrazy były pozbawione emocji, o czym wspomina w naszej rozmowie:

„Te wektorowe obrazy w ostatecznej wersji książki miały być, jeśli mogę tak powiedzieć, „kosmicznie zimne”, niepewne i pełne samotności, jak każda trudna decyzja, którą zawsze podejmujemy w sobie, biorąc całą naszą odpowiedzialność za wynik. Bez szans na jakąkolwiek dobrą wymówkę, jeśli po drodze coś pójdzie nie tak. Ta książka przypomina mi niekończącą się podróż wewnątrz „Teraz” w desperackim wysiłku, aby zobaczyć „Przeszłości” i znaleźć wyjście do możliwej „Przyszłości”.

* Księga Przemian – „Yijing” jest jedną z najstarszych ksiąg chińskich, która się zachowała i opisuje chińska filozofię i kosmologię z około 1100 roku. Jej struktura, zbudowana jest z 64 rozdziałów, w każdym znajduje się wykładnia symbolicznego znaku określanego jako heksagram, figury złożonej z sześciu linii poziomych, każdy heksagram symbolizuje pewien proces, a więc przemianę. Księga była i jest używana do wróżb (bibliomancja), które w starożytnych Chinach pełniły wyjątkową rolę m.in. przy sprawowaniu władzy. (Wikipedia).

Niektóre z małych tekstów, występujących w książce, zostały napisane przez Borisa Filonenko, przyjaciela Artysty, podczas gdy inne są cytatami z wypowiedzi różnych autorów, w tym również samego Artysty.

Grafika

Trzecim obiektem instalacji „ДО ПО” jest grafika leżąca na stole, która przedstawia obraz planu wyimaginowanego miasta. Jej powierzchnia została opracowana za pomocą modułów – „dzielnic”, uzupełnionych łączącymi je liniami. Linie te są różnej grubości i przebiegają nieregularnie, łamiąc symetrię i przydając wyrazu całej kompozycji. Można je interpretować jako wyznaczone ścieżki, jak również rodzaj naczyń krwionośnych, tworzących nowy kod znaczeniowy – korelację modułów. Pojawia się aspekt zależności i relacji, przypominający biologiczny organizm.

Wizualny charakter struktury obrazu miasta jest jak system, zakodowany zapis, który może funkcjonować tylko dzięki wzajemności, oddziaływaniu jednej „dzielnicy” na drugą. Wzorcowo pomyślany układ urbanistyczny generalnie odnosi się do relacji i struktury zespolonej, a w istocie współzależnej; społecznie, kulturowo, ekonomicznie, gospodarczo, a także politycznie.

Pomimo to, że Artysta i ja zgodziliśmy się, że nie chcemy robić wystawy o wojnie na Ukrainie, a przynajmniej unikać wyraźnego kontekstu wojennego, nie sposób zignorować treści, które są zawarte i rezonują w graficznych obrazach artysty tworzącego dziś, w środku trwającego konfliktu. Co więcej, uważam, że to właśnie dziś, w czasie wojny sprowokowanej agresją Rosji na Ukrainę, prace Makova nabierają zwielokrotnionej siły oddziaływania, przywołując też wspomniany temat zależności oraz problem globalnego wyczerpania. „Wybrałem ten typ miasta, aby zilustrować nasze możliwe „futuro” z powodu mojej wielkiej obawy, że możliwe zmiany, przyszła kontrola nad sytuacją, stabilność są tylko za cenę wolności. Niestety”.

Niezależnie od intencji Artysty, mam wrażenie, że napięcie wyrażone w tej wielkoformatowej grafice o zamknięciu, odizolowanym mieście – życiu, mieście tragicznym, funkcjonującym według określonych reguł, szukającym właściwego albo jedynego wyjścia, przywodzi na myśl najtragiczniejszy krajobraz XX wieku – baraków w obozie koncentracyjnym. Trudno mi oderwać się od tej myśli zapewne ze względu na nasze wspólne europejskie dziedzictwo, jak również obecną sytuację w Ukrainie.

* Wszystkie transformacje wektorowe do książki wykonali, na podstawie oryginałów rysunków ołówkiem z notatnika oraz wielkoformatowej grafiki, Tatiana Borzunova i Sergii Mishakin ze studia graficznego 3Z w Charkowie

Cykl

W drugiej przestrzeni ekspozycyjnej możemy zobaczyć serię prac z cyklu „Abracadabra”. Są to między innymi kolorowe obrazy graficzne, w większości o wymiarach 161 x 122,4 cm, w których Artysta łączy elementy klasycznej techniki akwaforty (intaglio), dodając kolor za pomocą kredek i ołówka.

Wielkoformatowe prace zestawiliśmy ekspozycyjnie z bardziej purystycznymi grafikami.

Zabieg ten miał na celu stworzenie istotnego kontrastu, który tematycznie interesuje Artystę od lat, a mianowicie relacji między cywilizacją a naturą.

Cofając się w czasie, odnoszę wrażenie, że Autor mógł zacząć eksplorować ten temat stopniowo, kiedy spostrzegł, że jego grafiki przypominają plany ogrodów i być może kompozycje jego wczesnych prac były nimi inspirowane. Od lat 90. Makov obrazuje swoistą rywalizację o dominację między miastem a ogrodem. We wczesnych pracach Artysty, zapowiadających serię „Abrakadabra”, wyraźnie widać, że badał i analizował topografię Charkowa, z którym zaczął się utożsamiać. Był jak artysta antropolog, kreślący układy ulic, miejsca lokalnych zabytków, poszukujący tożsamości poprzez historię miejsca, w którym żył, tłumacząc, że jesteśmy zależni od miejsca, a miejsce jest zależne od nas.

W cyklu „Abracadabra”, rozpoczętego trzy lata temu, Pavlo Makov koncentruje się na brutalistycznej sile żywiołu. Ogromne rośliny, swoją skalą znacznie dominujące nad pozostawionymi budynkami, klaustrofobicznie wpisują się w pejzaż, a niekiedy są częścią struktury dzieła. Precyzja ich wykonania świadczy o zachwycie Autora nad pięknem rysowanych roślin, co przywołuje na myśl najznakomitsze XIX-wieczne grafiki botaniczne. Kilukrotnie w naszej rozmowie podkreślał, że człowiek nie może obejść się bez otaczającej go przyrody, choć z pewnością przyroda przetrwa naszą cywilizację, ponadto będzie „czuła się” o wiele lepiej bez naszej obecności. Człowiek musi nauczyć się jej języka, próbując wytłumaczyć sobie swoją obecność.

Instalacja Pavlo Makova „Fontanna wyczerpania” reprezentowała Ukrainę na Biennale w Wenecji w 2022 roku. Artysta urodził się w 1958 roku w Leningradzie (obecnie Petersburg), studiował najpierw w Krymskiej Szkole Artystycznej na wydziale malarstwa w latach 1974-1979, a następnie ukończył Charkowską Akademię Sztuki i Projektowania w latach 1979-2004. Artysta mieszka i pracuje w Charkowie.